

UN RÈGIM CONSULAR EN EL VIC DEL SEGLE XII*

per Paul FREEDMAN

Entre 1175 i 1185 un grup d'habitants de Vic va intentar d'establir un govern local independent del bisbe. El bisbe era el senyor de la ciutat, encara que compartia el seu poder amb el Montcada. Així, l'organització dels habitants significava una amenaça a l'autoritat episcopal. El nou govern municipal fou suprimit molt ràpidament, però, encara que breu, l'intent de canvi marca un important i fins ara desconegut episodi en la història de Vic.¹

Un document conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Sèries Cancelleria, Extrainventari 3146) conté un registre d'un judici fet contra els habitants rebels. Els jutges eren tres canonges de la catedral de Vic i el sacristà de Girona. Malgrat que el document no està datat, hom pot arribar a una aproximació per una evidència interna. La reclamació contra els habitants fou feta pel bisbe Pere de Redorta, que morí el 1185. Entre els jutges s'hi trobava Ramon, ardiaca de Vic, que apareix per primera vegada en un document del 1175. Un altre jutge fou Arnau de Darnius, sacristà de Girona, que també va jutjar una disputa entre el rei Alfons I i Bernat de Perella el 1183, i va escoltar un plet el 1185². És possible que la resolució entre el bisbe i els habitants de Vic succeís el 1185, any en què hi ha una evidència de què Arnau de Darnius es trobava allí. De totes maneres, qualsevol temps entre 1175 i 1185 és possible.

El registre procedent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó és valuós perquè conté tant els arguments dels interessats com la decissió judicial. Malgrat que la denúncia feta pel bisbe rep més atenció que la defensa dels habitants, la presentació de les dues parts mostra quelcom sobre el curs dels esdeveniments i les causes de la controvèrsia.

---

* Traducció de l'anglès per I. Ollich i Castanyer.

1. Agraïxo a Mons. Eduard Junyent, en homenatge postrem, i a tot el grup de l'arxiu de la catedral de Vic llur ajuda i encoratjament. Estic agraït també al Prof. Thomas N. Bisson de la Universitat de Califòrnia, Berkeley. A més, voldria donar les gràcies al Sr. Frederic Udina Martorell per permetre'm d'utilitzar i publicar un document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que ell dirigeix.

2. *Liber Feudorum Maior*, v.1, 400, ed. Miquel Rosell (Barcelona, 1945), pp. 418-421. Arxiu Capitular de Vic, Calaix 6 (= ACV, c.6), *Episcopologi* I, 50.

La qüestió immediata procedia de les *firmanciae* que els homes de Vic refusaven pagar al seu senyor, el bisbe. Les *firmanciae* eren taxes que representaven una seguretat per a celebrar judicis. Proporcionaven rendes a l'Església i eren la prova de què els ciutadans reconeixien la jurisdicció del bisbe. Segons la reclamació feta pel bisbe Pere, alguns homes no solament refusaven de pagar les *firmanciae*, sinó que conjuraven entre ells (*coniurationes*) i escollien representants (cònsols), desafiant el poder del bisbe.

Unint-se entre ells i elegint representants, els habitants de Vic no sols es rebel·laven contra el seu senyor, sinó que establien una nova forma de govern independent. El bisbe anomena els representants «cònsols», paraula que per primera vegada a l'edat mitjana fou usada per les ciutats italianes que desafiaven llurs bisbes en el segle XI i començaments del XII. No està clar si els ciutadans de Vic utilitzaren la paraula precisa «cònsol» (encara que admetien que estaven organitzats «tal com el senyor bisbe deia»). És significatiu en sí mateix que la paraula aparegui en el document, car generalment hom pensa que els primers cònsols mencionats en un document per una ciutat catalana foren els de Cervera el 1182, i encara els cònsols foren proposats per ordre del rei d'Aragó³. Qualsevulla que fos la manera com s'anomenava el seu govern, no hi ha dubte de què els homes de Vic actuaven per a desafiar el poder del bisbe sobre la ciutat.

Segons el document, els habitants defensaven les seves accions dient que els seus juraments havien estat fets en defensa pròpia i sense cap desig d'injuriar l'Església. Es queixaven de què lladres i d'altres homes violents de fora la ciutat havien maltractat llurs interessos. La seva organització es va formar per a repel·lir aquests atacs. Aquesta justificació es veu confirmada amb la condemna donada més tard pels jutges. Amb paraules extrems del Dret Romà (segon llibre del Digest), els jutges avisaven que no es dóna cap llicència a ningú per a castigar malfactors, excepte si és concedida per l'autoritat pública. Segons els jutges, els ciutadans havien establert presons per a aquells que els oprimien. Això significava que estaven usurpant el dret del poder públic (el bisbe) a reprimir el crim. Els jutges comparaven aquesta suposició amb un acte de lesa majestat.

D'això en podem deduir que un motiu per a l'establiment del règim consular fou la poca habilitat de l'Església en protegir els ciutadans de Vic. A mesura que la ciutat es tornà més rica degut al comerç i a la indústria, els seus habitants es convertiren en objectius de les forces violentes del camp. En el transcurs de la seva curta rebel·lió els habitants demostraren que no eren dèbils ni desamparats. De fet, les seves accions es podrien relatar no sols com una autodefensa, sinó com una manifestació del seu nou poder econòmic. Importants famílies de mercaders, tals com els Cloquer i els Espanyol, comencen a pujar després del 1150. Estaven formades per homes rics i de *status* alt, els fills dels quals eren acceptats en el capítol de la catedral com a canonges, a finals del segle XII⁴. El moviment consular pot repre-

3. José María Font Rius, *Orígenes del régimen municipal de Cataluña* (Madrid, 1946), p. 353. Vegeu també Agustí Durán i Sanpere, «El segell municipal de Cervera», *Estudios Universitarios catalans*, 10 (1917-1918), 185-186.

4. ACV c.6, 2528 (1189), el testament de Pere Berenguer de Cloquer testimonia la seva riquesa. També va signar alguns documents i el seu fill fou acceptat com a canonge el 1177, ACV c.6, 2439. La família Espanyol és mencionada per primera vegada el 1154, ACV c.6, 2336. Per a la seva expansió posterior, vegeu Arcadi García, «Els Espanyol, una família burgesa vigatana del segle XIII», *Ausa* 6 (1968-1971), 165-185.

sentar una manifestació de la seva ascendència i frustració al tenir un poder polític negat, mentre la seva força econòmica estava creixent.

El moviment de voltants de l'any 1185 no era pas el primer exemple d'acció corporativa dels ciutadans de Vic. El 1138 un grup de *burgenses* van anar a trobar el bisbe i demanaren un privilegi en contra de la competència forana en el mercat més gran de Vic, el Mercadal⁵. El bisbe va acceptar el seu requeriment i prohibí a mercaders forans el comerç de peces de llana o de colorant vermell.

Després del 1138 apareix una evidència addicional de responsabilitat de grup. El 1148 el comte Ramon Berenguer IV renuncià als opressius impostos sobre Vic, com a contrapartida per 400 morabetins d'or aportats en ajuda del setge de Tortosa⁶. Aquest potser és un privilegi no gaire impressionant, però és significatiu perquè va ésser garantit als habitants de la ciutat en general, no sols a la seva església catedral.

Cap el 1150, caps importants de la comunitat apareixen en els documents com *probi homines*. Aquests eren homes que servien com a portaveus de la gent del poble i com a mediadors en les disputes. Llurs consells i raonaments eren escoltats per a resoldre conflictes. Tan importants foren els *probi homines* locals, que Vic proporciona l'únic exemple català, en el segle XII, de *probi homines* considerats com un estament social, i no simplement com a individus. El 1174 el bisbe va regular l'encunyament de moneda i va establir mesures per a l'ús d'altra moneda que no fos la local⁷. Per a un *probus homo*, la mesura eren 10 sous (*solidi*), mentre que un *mediocris* pagaria només 5. Aquí apareix clarament una classe de patricis.

Per tant, es pot dir que els ciutadans s'organitzaren entre ells i lograren un *status* reconegut abans dels esdeveniments de ca. 1185. Els homes que formaven les associacions jurades el 1185 no eren anomenats *probi homines* en el document que relata els fets. No estaven dignificats amb cap altre títol que no fos el de «homes de Vic». Malgrat el seu caràcter anònim, aquests homes s'integren en un moviment important no solament per a la història de Vic, sinó per a la de Catalunya i la de l'Europa mediterrània. D'altres ciutats ibèriques que es governaven a sí mateixes en el segle XII, estaven pacíficament instituïdes. De fet, foren els reis els que provocaren els nous governs. Els privilegis urbans eren garantits com a contrapartida per serveis militars, o per a poblar territori conquerit de poc. Els reis d'Aragó garantiren el dret d'elegir còsols a Cervera, Perpinyà, Lleida, i potser Girona, abans del 1200⁸. Només en el segle XIII començaren a sorgir unes poques aïllades rebel·lions populars a Catalunya.

En comparació amb d'altres poblacions de la regió, Vic fou més rebel. La seva experiència s'assembla amb alguns dels aixecaments antisenyorials d'Itàlia i del Sud de França. D'altres ciutats ibèriques havien desafiat els seus senyors, però no en la

5. ACV c.6, 1644 i 1654. Editat per Font Rius, *Orígenes del règimen...*, apèndix 4, pp. 473-474. Publicat també, més recentment, per Arcadi García, «Orígenes del mercat de Vich», *Ausa* 5 (1964-1967), 166.

6. Arxiu de la Mensa Episcopal de Vic, Llibre de Pergamins 4, n.º 4.

7. Assenyalat per Font Rius, *Orígenes del règimen*, p. 297.

8. *Ibid.*, pp. 353-364. Vegeu també André Gouron, «Diffusion des consulats méridionaux et expansion du droit romain au XIIe et XIIIe siècles», *Bibliothèque de l'École des Chartes* 121 (1963), 38-39.

forma de règim consular. El consolat havia estat un aspecte del patronatge reial, defensa de frontera i repoblació. És sorprenent que el rei d'Aragó no jugués cap paper en el moviment a Vic, com a instigador o com a repressor. El moviment consular es va efectuar com una acció independent dels ciutadans de Vic.

La sentència dictada pels jutges contra els homes de Vic ofereix una tercera font d'informació no gaire usual. La seva condemna està fortament influenciada pel revifament del Dret Romà, conegut per l'estudi del Codi de Justinià. Mentre hi ha pocs exemples de la influència del Dret Romà a Catalunya durant el segle XII, en aquest cas els jutges mostren un precoç interès i coneixement en la nova matèria. Ja hem vist la utilització del Digest en la denúncia sobre les presons privades feta pels jutges. A més, les activitats dels habitants foren comparades amb la ingratitude d'un romà lliure envers el seu patró. Igual com el romà lliure no havia d'insultar la reputació del seu patró, així els habitants de la ciutat no havien de permetre un perjudici respecte a l'autoritat de l'església. Tot fent notar la falta dels habitants en formar associacions il·legals, els jutges van tornar a utilitzar un llenguatge procedent del Còdex⁹. Si aquest crim menor de formar associacions per a imposar un monopoli es castigava amb l'exili i la confiscació de béns, quant més, notaven els jutges, mereixerien els homes de Vic per la seva sedició!

On havien obtingut els jutges tot aquest coneixement que exhibeixen en un espai tan curt? Podria ésser que el canonge de Vic, Pere de Cardona, hagués aportat els nous ensenyaments dels seus estudis en l'escola de Montpeller. Pere de Cardona, nomenat cardenal pel Papa Lucius III, era un eminent estudiant de dret, que va estudiar i ensenyar a Montpeller¹⁰. Qualsevulla que fos la font, la presència del Dret Romà en el document en qüestió és un notable exemple primerenc de les teories innovadores sobre el govern i la jurisdicció.

Malgrat les amenaces contingudes en llur sumari, els jutges no van penalitzar els habitants. Només se'ls hi va obligar a jurar que, després de l'expressa prohibició del bisbe, no jurarien més entre ells ni forçarien a d'altres a jurar. El moviment fou suprimit així. Els ciutadans també tingueren alguna satisfacció. Ells havien fet fortes demandes per a escapar-se del càstig. Inclús hi ha raons per a creure que la seva força va créixer, encara que de manera informal. El 1198 va sorgir una controvèrsia amb el bisbe sobre un impost sobre les cases (el *tercium*). Els representants de la ciutat eren divuit *probi homines*. Aquests homes, malgrat que llur títol era menys grandios o oficial que el de «cònsol», obtingueren concessions del bisbe Guillem de Tavertet, que normalment era intransigent en el govern¹¹. Aquestes negociacions foren portades entre iguals. Els *probi homines*, de fet, signaren el document de concòrdia. Malgrat el fracàs del moviment consular, una *élite* urbana d'homes laics havia estat reconeguda.

9. *Corpus Iuris Civilis*, Còdex 4.59, 2 (p. 186 en l'edició de Theodor Mommsen, Paul Krueger et. al. (Berlín, 1954).

10. Respecte a la carrera de Pere de Cardona, vegeu Ferran Valls Taberner, «Le juriste catalan Pierre de Cardona, cardinal de l'église romaine sous Alexandre III», *Mélanges Paul Fournier* (Paris, 1929), pp. 743-746; A. Gouron, «Autour de Placentin à Montpellier. Maître Gui et Pierre de Cardona», *Studia Gratiana* 19 (1976), 339-354.

11. ACV c.9, Pergamins del bisbe Guillem de Tavertet (Nov. 16, 1198).

Sense data [1175-1185]

Pere, bisbe de Vic, acusa els homes de Vic d'organitzar-se en associacions jurades i d'elegir cònsols, malgrat la seva prohibició. El cas és jutjat per tres canonges de Vic i el sacristà de Girona.

Arxiu de la Corona d'Aragó. Cancelleria. Pergamins Extraintentari n.º 3146.

Orta non modica contencione inter uenerabilem P. Ausonensem episcopum cum collegio canonicorum suorum et uniuersitatem hominum uille Uici pro eo quod ipsi citra concieniam et etiam contra prohibitionem eiusdem episcopi et canonicorum sese coniurantes quasi consulatum instituere usurpauerant. Idem episcopus cum ab uniuersis qui tenebant honoris ecclesie Uicensis firmancias iudicio sistendi causa de more exegisset et alii tam in deuotione tenti quam arrogancia inimica pacis inflamati dare illicite recusassent. Alii uero ipsas firmancias prout moris est ei deuote exhibuissent ad terminandam litem motam inter se et eos. In auspicio siue limine cause incoate tales elegit et assignauit iudices A. uidelicet de Darniciis, Gerundensem sacristam et R. Uicensem archileuitam, G. primicherium P. de Tauarteto. His itaque de more sedentibus et utraque parte ultro citoque consistente, in primis domnus episcopus per se et ecclesiam... conquestus est de ipsis hominibus quod preter assensum suum sese coniurauerant cum alijs ut consules haberent et eorum imperio starent. Et quia dominium ipsius uille et jus preture ad ecclesiam Uicensem de concessione regia pertinebat ipsi sub iuratoris pactionibus consulatum facientes quasi obreptione quadam uidebantur inniti et conspirare contra ipsum episcopum et dictam ecclesiam cuius homines erant et cuius honores tenebant. Preterea uehementius adhuc conquerebatur de quibusdam eorum quia dicebat eos post prohibitionem suam et iurasse et iuramenta ab alijs tamquam consules et primates accepisse.

Ad hec idem homines ita responderunt dicentes quod re uera sese coniurauerant sicut domnus episcopus dicebat sed tamen non in dampnum et iniuriam ecclesie uel domni episcopi se hoc fecisse dicebant sed potius ob tutelam et deffensionem sui eo quod in diuersis locis multa auferebantur eis et a multis extra uillam Uici iniurijs et contumelijs iniurio se afficiabantur, negantes etiam quod post interdictionem episcopi neque iurauerant neque iuramenta ab alijs acceperant et hoc ... adiurauerant salua fidelitatem episcopi fecerant sicut in ipso sacramentali continetur.

Auditis itaque predicti iudices hinc inde h-- ... allegationibus diffiniendo iudicauerunt et iudicando condempnauerunt ipsos homines ut omni modis recederent ab ipsis iuramentis ut pote illicitis et penitus infirmandis eo quod occasionem seditionis mouende contineant et tutele publice contraria existant. Nam nemini licencia conceditur cohercendi aut animaduertendi infacinosos homines uel alias obnoxios nisi ei cui de publico potestas est indulta. Et qui secus fecerit proximum sacrilegio et quasi lese maiestatis crimen contrait, nam et qui privati carceris custodiam exercuerit tamquam lese maiestatis uiolator ultimo subiugandus est suplitio. Item siqui monopolium quod minus est pro sua auctoritate aut sacro iam elicito rescripto ausi fuerint exercere uel habitis conuentionibus coniurare ut species diuersorum corporum non minoris quam inter se statuerint uenunduntur, bonis omnibus spoliati perpetuitate exillii dampnari merentur. Item sicut liberti non debent aliquid facere uel dicere quod suggillet famam patroni ita homines ecclesie non debent aliquid facere quod sit in lesionem et diminutionem iuris ecclesie et si fecerint quemadmodum liberti ex causa ingratitude in seruitutem reuocantur, ita ipsi beneficio ecclesiastico priuari merentur. Preterea iudicauerunt ipsos homines debere iurare episcopo quod post prohibi-

tionem suam neque iurauerunt neque ab aliis iuramenta acceperunt. Aut si hoc facere noluerint, nemiant in potestate episcopi mulctam boni iuri arbitrio eis indicturi.

Ego Arnaldus de Darnitiis, Gerundensis sacrista subscribo. Istis iocundus fanet archileuita Raimundus. Signum Guillelmi, Uicensis primicherii.